

31. A szocializmus irányzatai

Békési Botond 2025A

A 19. sz. elején, az ipari forradalmaknak köszönhetően Nyugat-Európában új társadalmi réteg született, a munkások. Helyzetük a szabad verseny következtében létrejött vállalkozói kizsákmányolás miatt hamar kiszolgáltatottá vált. Ennek hatására jöttek létre az ún. **szakszervezetek**, melyek a munkások érdekvédelmét, a bér és a munkakörülmények garantálását tűzték ki céljukul. A szakszervezetek a 19. század második felében terebélyesedtek tömegmozgalommá (Nyugat-Európában).

A munkásmozgalmak egyik kezdeti irányzataként (19. sz. eleje) Angliában jelentek meg a ludditák, más néven **géprombolók**, akik az iparosodás miatt történő gépiesítésben látták a problémát („a gépek elveszik a munkájukat”), ezért gépeket, gyárakat romboltak le, ezzel gondolván a munkások érdekeit szolgálni.

Egy másik, szintén angliai munkásmozgalmi törekvés volt a **chartistáké** (charta = törvényjavaslat) a 19. század első felében. Petíciók és aláírásgyűjtés révén kívánták elérni választási jogokat és munkásvédő törvényeket.

A 19. sz. első felében jelentek meg az **utópista szocialisták**, akiknek fő – elvi – céljuk a munkások életkörülményeinek javítása (azaz a vagyoni egyenlőség elérése) és a verseny eltörlése volt. Említésre méltó Charles Fourier, aki tervgazdaságot akart bevezetni (felsőbb szerv tervezi a gazdaságot), és olyan gazdasági társulást akart létrehozni, ahol a vonzó munka valósul meg (falanszter).

1848-ban megjelent a Karl Marx és Friedrich Engels német filozófusok által írt **Kommunista Kiáltvány**, amely a későbbiekben a **marxista ideológia** alapja lett, ahogy Marx később megjelent **A tőke** c. műve is. A marxizmus alap gondolatai:

- **Dialektikus materializmus:** a világ állandó mozgásban van, és az anyag szerepe elsődleges → a történelmet anyagi érdekek mozgatják és nem eszmék, a tudományos fejlődés vagy valami egyéb.
- **Értéktöbblet-elmélet:** ha az alapanyagból egy árut hoznak létre, és ezt magasabb áron adják el, ezt a többletet az átalakítást végző munkás érdemelné. De nem ő kapja, hanem a gyár tulajdonosa. Ez a **tőkés kizsákmányolás**.
- A Kommunista Kiáltvány szerint a történelem **osztályharcok története**: a tulajdonosok és az elnyomott tulajdon nélküliek harca folyik minden történelmi korban (elnyomó ↔ elnyomott = forradalmi osztály). A 19. században a proletárok a forradalmi osztály. A proletárok Marx szóhasználatában a munkásosztály tagjai.
- Az utolsó osztályharc a proletárok győelmével fog zárulni. Erőszakos hatalomátvétel és átmeneti erőszak, **proletárdiktatúra** szükséges, hogy **megszüntessék a magántulajdont**, így megvalósulhasson az egyenlőség társadalma, a **kommunizmus**. A fő cél, az osztályok megszüntetése a termelőeszközök köztulajdonba vételével, a magántulajdon felszámolásával = államosítással, tervgazdaság bevezetésével valósítandó meg.
- Tehát: marxizmus (filozófiai, gazdasági és társadalomelméleti felfogás)
≠ kommunizmus (a marxizmus által célként kitűzött gazdasági / társadalmi rendszer)
- A marxizmus a kizsákmányoló osztályokat tekintette ellenségnek, megsemmisítésükkel akart teljes vagyoni egyenlőséget elérni.
- A marxizmus a nemzeti helyett az osztályszolidaritást hangsúlyozta.
- A marxizmus kritikusan tekintett a demokrácia eszméjére, és elutasította a 19–20. századi működő demokráciákat, mert azok szerinte a valóságban a gazdagok uralmát jelentik, lényegileg egyenlőek a szabad piaccal.
- Később, a 20. század elején Lenin kiegészítette Marx tanait a **permanens forradalom** elméletével: ha valahol forradalom tör ki, az előbb-utóbb proletárforradalommá fejlődik / fejleszthető / fejlesztendő.

1889-ben a munkáspártok nemzetközi szervezete, a **II. Internacionálé** (Párizsban; évtizedeken át működik) felülvizsgálta a marxizmust. A szocialista mozgalmak közös célja továbbra is a munkásság hatalomátvétele, de más eszközökkel. Két fő irányzatuk:

- Marxizmus: a hatalom megszerzése fegyveres úton, majd proletárdiktatúra kiépítése.
- Revizionizmus (nevük a revízió szóból ered, mivel a marxizmus felülvizsgálatával „jelentek meg”), azaz a **szociáldemokrácia**. Eszerint **a szocializmusnak a meglévő társadalmi keretek között kell kidolgoznia reformjait, tehát nincs szükség forradalomra**. Célok: szavazati jog kiterjesztése, így a munkáspárt demokratikusan, választások útján kerülhet kormányra és hozhat munkásvédelmi intézkedéseket (pl. életkörülmények javítása). Egyik képviselőjük a német Eduard Bernstein, akinek a törekvései a „békés belenövés elmélete” kifejezéssel írhatóak le. Hazánkban 1890-ben jött létre a Magyarországi Szociáldemokrata Párt.

(A II. Internacionálé vezette be a munka nemzetközi napjaként május 1-jét és a március 8-i nemzetközi nőnapot is.)

Egyesek a munkásmozgalmakhoz sorolják az anarchistákat, akik ideológiáját az orosz Bakunyin foglalta össze. Céljuk az egyén teljes szabadsága és ennek érdekében az állam (amit egy erőszakos szervezetnek látnak) teljes megsemmisítése. Ezt merényletekkel akarták elérni – ilyenek áldozata lett például II. Sándor orosz cár és Sissi.

A 19. sz. végén a katolikus egyház is szorgalmazni kezdte a munkásság védelmét, ezzel létrejött a **keresztényszocializmus**. Az irányzat leghíresebb összefoglalása XIII. Leó pápa *Rerum novarum* című enciklikája (1891). Elvetette a marxizmust (hiszen a magántulajdon jogos, az erőszakos hatalomátvétel elítélendő stb.), keresztény szakszervezetek megalapítását szorgalmazta. Felhívta az állam figyelmét a munkásréteg támogatására. Az ellentéteket feloldani kell, nem élezni.

Összefoglalva:

- A szocializmus a közös / állami tulajdont, az állami tervezést és az egyenlőséget támogatja (így ellentétben áll a liberalizmussal, aminek céljai: magántulajdon, vállalkozási szabadság);
- A liberalizmus fő célja az állampolgári jogegyenlőség megteremtése, a marxizmusé a vagyoni egyenlőség elérése volt; a marxizmus, szemben a liberalizmussal, a teljes egyenlőség érdekében a szabadságjogokat is korlátozhatónak tekintette (a liberalizmus a rendi kiváltságokkal szemben foglalmazta meg az egyenlőség célját, a marxizmus viszont a tőkés nagypolgársággal szemben);
- Szintén eltér a liberalizmus (a korlátozásoktól mentes gazdaságot / szabad versenyt támogatja) felfogásától, hogy a marxizmus szükségszerűnek tartja az állami szabályozást (ebből születik majd meg a tervgazdaság);
- A marxizmus a 20. századra a nacionalizmussal is ellentétessé vált, mert ugyan szintén közösségben gondolkodik, de nem nemzeti közösségben (marxizmus: a nemzetállam a burzsoázia eszköze);
- A 19. században a nacionalizmus, a liberalizmus és a szocializmus is forradalmi irányzat. Mindhárom eszme elfogadhatónak tartotta a forradalmi változásokat; a liberalizmus és a nacionalizmus megengedhetőnek tekintette a forradalmat, míg a marxizmus szükségszerűnek látta.